

MARIÀ ANTONI TOGORES I SANGLADA, UN POETA MALLORQUÍ DE L'ÈPOCA DE JOVELLANOS.*

BERNAT MARTI CAÑELLAS

Senyores i senyors:

Em dispòs a parlar de Marià Antoni Togores, poeta mallorquí de l'època de Gaspar de Jovellanos. És el cas que d'ell es tenen molt poques notícies, i que la majoria que pens exposar són fruits d'últims i inacabats treballs. Per això començaré parlant de l'estat i estudi de la poesia en castellà a Mallorca. Seguirà paral·lelament l'estat i estudi dels de Marià Antoni, de la documentació del fons Ayamans amb la correspondència i manuscrits de poesia, destacant el que anomenarem manuscrit Bover de la biblioteca March fins que es decideixi un altre nom. A continuació destacarem, desde la correspondència, una breu biografia i les relacions epistolars que mantengué amb el seu germà Josep, més endavant, novè comte d'Ayamans, Joan Muntaner, Juan Bautista Arriaza i Vicenç Martínez Colomer. També de la seva intervenció en la desfeta d'Orà. Acabarem amb una breu anàlisi de la poesia del manuscrit Bover.

Comencem doncs el primer punt.

La poesia lírica escrita en castellà a la Mallorca del segle XVIII havia de ser considerable. Aquest gènere de la literatura, com els altres dos pròpiament literaris, no estan estudiats, per la qual cosa no existeix una idea ni una imatge que ens pugui servir de referència.

Per aquesta raó, a vegades no queda més remei que cercar les seves arrels a la segona meitat del segle XVII.

Quatre són les fonts que ens donen compte del volum d'aquesta poesia. La primera és als manuscrits¹; la segona, als certàmens escolars; la tercera, les introduccions d'alguns

* Conferència pronunciada el dia 21 de febrer de 1995, a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, per a commemorar el 250 aniversari del naixement de Gaspar Melchor de Jovellanos

¹ Manuscrits interessants són a la *Biblioteca Pública de Mallorca*, a la del *Ajuntament*, a la d'aquesta *Societat Arqueològica Lul·liana*, a la de *Bartomeu March*, a la de la *Real* i a la de *Catalunya*. D'ells cal destacar les antologies de la literatura, a les quals apareixen Lope de Vega, els Argensola, fra Luis de León, Quevedo, Góngora, Sarmiento, Meléndez Valdés y Arriaza entre altres clàssics de la literatura castellana, mesclats amb autors mallorquins com Antoni Gual, anònims -que es declaren mallorquins i de qui desconeixem la identitat-. I els poemes d'autors que personalment deixaren a la custòdia de les biblioteques particulars i familiars; aquests apareixen en forma de llibres i en fulles separades. Desgraciadament no hem tengut oportunitat de consultar les dues carpetes del fons Ayamans,

llibres; i la quarta, les notícies que ens ofereixen les obres dedicades a l'estudi de la matèria.

De tots ells destacaria el manuscrit de la biblioteca Pública de Mallorca titulat *Libro de Muchas y Varias Poestas* de Miquel Guell de 1663, el de la Societat Arqueològica Lul·liana amb la signatura A(M)52; i el manuscrit 36 de la biblioteca Municipal de Palma on apareix el poema de caràcter satíric del 25 de abril de 1670, titulada *Dezimas echas al haber ido Diferentes Señoras a un Pancharitat* amb altres que algú a llapis pareix que atorgà a un tal Brull. I, clar està, el de l'autor que ens ocupa i del qual parlarem més endavant.

Els certàmens solien fer-se anualment en el col·legit de Monte-Sion, dels quals hem localitzat els dels anys 1749, 1753 i 1764. També amb motiu de la proclamació de Carles III de 1759.

A la *Vida del Padre Julián Font y Roig* de 1702 d'Antoni González, apareixen poesies d'aquest autor, com de Gerard Dez-Callar i de Miquel Melondra. En els oratoris i obres de teatre també poden detectar-se les intencions líriques.

Per últim, a la *Biblioteca de Escritores Baleares*, com l'*Origen, Vicisitudes y Estado Actual de la Literatura en la Isla de Mallorca*, tots dos de Bover, es troben les referències que el mateix títol suggereix. En el primer, se'ns dona compte d'un llibre, perdut avui, de Geroni Rosselló, *Poetas de las Islas Baleares. Poesia Castellana del Siglo XVIII*, que, que sapiguem, sols l'anomena. Bover notifica que l'autor, en el moment de redactar l'article, el tenia manuscrit senyalant que havia recollit mostres de la producció de 23 poetes.²

Per altra banda cal preguntar-se, després d'haver considerat l'estat de la literatura lírica en general, ¿per què els poetes dels segles anteriors al XIX no publicaran les seves obres?. Alberto Blecuca, a *Manual de Crítica Textual* diu:

En líneas generales, la trasmisión de la obra literaria en el Neoclasicismo plantea problemas distintos a los del Siglo de Oro. Salvo casos excepcionales - textos satíricos o polémicos -, la trasmisión manuscrita es considerablemente menor y no se siente la obra como un bien comunal que pueda sufrir profundas alteraciones anónimas. La trasmisión manuscrita existe, desde luego, pero se limita a grupos culturales reducidos, relacionados directa o indirectamente con el autor. Cuando no son los propios escritores quienes cuidan la publicación de sus obras serán sus familiares o amigos quienes llevarán a cabo esta tarea, tomando como

procedents de la *Llibreria Ripoll*, de la *Biblioteca de Catalunya*, que contenen poesia del segle XVIII mallorquí en castellà.

2

Tenint en compte que Rosselló acabà l'edició de la *Biblioteca de Escritores Baleares...* a causa de la mort del seu amic, es fa creïble la notícia. Això pot contribuir a formar la idea que ens falta de l'ambient líric que regnava. Per què no aparegué l'obra de Rosselló? Conten l'anècdota que, una vegada mort l'autor, la seva biblioteca es vengué als pedacers.

*base, por lo general, manuscritos autógrafos o copias apócrifas.*³

De la mateixa manera, idò, que a la resta de la nació, a través dels manuscrits, es continuà transmetent, a Mallorca, la poesia lírica durant molt de temps.

Tomàs Aguiló, anys després, pareix fer-nos un resum del que acabam de dir amb les següents paraules:

*Ha conducido (.....) a mi propósito el pensamiento de que en nuestra isla apenas ha sido cultivada la poesía como hija de la imaginación y del sentimiento. Dejando aparte lo escrito en el dialecto del país, las sueltas y escasas producciones que andan impresas en lengua castellana, debidas en su mayor parte a públicas o privadas circunstancias, y perdidas ahora entre la prosa de los libros o en solo descuadernadas hojas, muestran más bien haber sido efecto de momentánea afición que resultado de una ocupación literaria. Y si no se toman en cuenta las composiciones más o menos bien rimadas que ha producido el sentimiento de piedad y no la centella del ingenio, ni las que están expuestas al completo olvido por no haber salido todavía de los manuscritos a que las confiaron sus modestos autores; creo será lícito decir que entre nosotros apareció en público la poesía juntamente con el periódico La Palma. Despertose entonces una afición más general a este ramo de la literatura, y jóvenes de muchas esperanzas comenzaron a abrigar en sus pechos el entusiasmo de la inspiración. Mas ninguno de nuestros escritores antiguos o modernos ha impreso por separado un volumen de versos castellanos; y pues que hacerlo conviene para que mi patria tenga sus representantes en el parnaso español, heme animado a tentar fortuna, confiado en que mi ejemplo será estímulo y causa de mejor suceso, y que pronto encontraré compañeros que me dejarán rezagado en la senda que piso el primero.*⁴

Caldria ara preguntar-nos a través de quines fonts mantenien la relació aquests poetes amb la resta de la Península essent ells, en la immensa majoria, catalano-parlants. La resposta ja està elaborada a la mateixa història central: La de l'ensenyament humanístic que facilitaria el literari; la de la relació amb l'administració, sobretot a partir de 1778 en que s'aconsella utilitzar una sola llengua; i ja proper el segle XIX, a través de la premsa periòdica. Concretament, en el primer terç del segle XIX, ja han aparegut *Almacén de Frutos Literarios* i *Frutos de la Prensa Periódica* que no hi ha dubte que ajudaren a iniciar, de manera ferma, aquesta relació.

³ BLECUA, ALBERTO: *Manual de Crítica Textual*, Editorial Castalia, Madrid, 1990, 219.

⁴ AGUILO, TOMAS: *Rimas Varias*. Palma, 1846, págs. IV-V.

D. MARIÀ ANTONI TOGORES, AUTOR DESCONEGUT. DIFUSIÓ DELS SEUS ESCRITS I SITUACIÓ DELS ESTUDIS.

És el segon punt el del paral·lelisme amb l'anterior. L'estat de la difusió dels escrits i la situació dels estudis.

La *Societat Arqueològica Lul·liana*, el 1994 proposà dedicar un any a Gaspar de Jovellanos en el 250 aniversari del seu naixement, per a recordar la seva estada a l'illa i, a la vegada, aplaudir l'obra que va escriure sobre Mallorca i la que redactà aquí de caràcter general, com és el cas de l'epístola poètica de 1807 *A Bermudo, sobre los vanos deseos y estudios de los hombres* i la *Memoria sobre Educación Pública* a la qual, per entregar a la *Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País*, recollí les experiències anteriors.

Jovellanos morí a Astúries, en 1811. Marià Antoni Togores i Sanglada a la guerra, el 27 de juny de 1808, prop de València. Tots dos eren persones convençudes que la *utilidad pública puede propiamente considerarse la madre de la justicia y la equidad*.⁵ Tots dos sentien la necessitat d'esforçar-se per a millorar-la, i en això tots dos eren homes de la seva època. La principal preocupació de les societats econòmiques era aquesta, i n'hi afegia Togores altres de personals i coetànies: l'amistat, l'amor, l'heroisme i la literatura com a catalitzadora i ordenadora de la vida espiritual. De la parla, diu Jovellanos:

Se puede decir que el hombre piensa cuando habla, como que el hombre habla cuando piensa, o que el pensar es hablar consigo mismo"⁶

I el destí de Mallorca, - cosa que no passaria desapercebut al poeta mallorquí - tampoc havia de ser indiferent a Jovellanos, ja que defensà una instrucció pública en front d'un seminari de nobles per a Mallorca durant l'obligada estada a l'illa entre 1801 i 1808-.⁷ Creim que els dos personatges pogueren haver tengut alguna relació a través del seu germà Josep, que hauria conegut directament Jovellanos a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, de la qual era membre. Josep Togores, el 1808 es trobava a Madrid i va ser testimoni del motí d'Aranjuez, la caiguda de Godoy, i l'abdicació de Carles IV en el seu fill Ferran VII i ho notificà a Marià, que era a València. Aquest, en carta del 26 de març, li respon que envia totes les notícies a Mallorca per a l'esposa d'en Verí i per a *Jovino* - naturalment Jovellanos-.⁸

Aquesta al·lusió a *Jovino*, no obstant, no és signe que mantenguessin relació epistolar; és evident que, d'haver-la sostinguda, quedarien alguns indicis.

⁵ JOVELLANOS, GASPARD DE: cita els versos d'Horaci a *Sermonum*, lib. I sátira III, 98 a la "Memoria sobre la Educación Pública" a *Obras Escogidas Clásicos Castellanos*, Madrid 1975, pág. 110.

⁶ JOVELLANOS, GASPARD DE: "Memoria", pág. 55.

⁷ MASI VIVES, JOAN: Josep Togores i Sanglada, Palma, 1994, 63, i de la carta del 26 de març de 1808 de Marià Antoni Togores, del fons Ayamans de la *Biblioteca Bartomeu March*.

⁸ SARRAILH, JEAN: *La España Ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1974, pág. 227 y nota 154.

Preguntes com: s'haurien conegut a alguns dels viatges que va fer Marià Antoni durant aquests anys?; coneixia la seva obra literària?; compartia les seves inquietuds socials i polítiques?; segurament es podrien afirmar sense gaire escrúpols; però és el fet que no tenim documentació que ens ho pugui justificar.

Passem ara a Marià Antoni.

Marià Antoni Togores és un poeta que reuneix les condicions que entre Blecua i Aguiló han determinat als poetes anteriors al segle XIX. La poesia lírica, com si fos per a cercles personals - però no per això han estat "inspiració de momentánea afición"; sinó "ocupación literaria" constant - es quedà per a entregar sols als amics i als íntims, avergonyida de caure en mans de qui per ventura no els sapigués ni apreciar ni respectar. (La mateixa epístola *A Bermudo*, de 1807, de Jovellanos, queda inèdita fins a 1961). Aquesta afirmació - la de que Marià era un poeta ferm i constant - és, almenys, possible. Marià Antoni va escriure des de molt jove, probablement abans de 1787, any que es traslladà a l'Escola Naval de Cartagena (ell sempre escrigué des de Cartagena aquesta època de 1789-1790), començà una correspondència continuada - on s'adona compte de la seva professionalitat poètica, si aquest qualificatiu no es massa herètic -, i no la deixà fins a l'any de la seva mort a 1808. Per altra banda, ell mateix, i també la seva família haurien tingut mitjans econòmics suficients per a publicar-les si ho hagués desitjat. I no ho feren per falta de prestigi, donada la copia repetida dels poemes que apareixen en el fons Ayamans. Si no es duguè a terme, no sabem per què.

Desgraciadament fins avui, ningú s'ha ocupat de ell i, com diu Tomàs Aguiló, *están expuestas al completo olvido por no haber salido todavía de los manuscritos*.

El fons Ayamans, segons les notícies que hem pogut recollir, va anar a parar a la Llibreria Ripoll de Palma. Una part fou adquirida per la biblioteca Bartomeu March.⁹ Una altra part del fons Ayamans va ser adquirida, procedent així mateix de la Llibreria Ripoll, per la biblioteca de Catalunya.¹⁰

Quant a l'estat de les seves obres es la següent: A la *Biblioteca de Escritores Baleares* de Joaquim Maria Bover, apareix un ample mostrari dels treballs compostos per 13 sonets, 26 octaves reials, un poema dedicat A don Juan López Peñalver, un altre A don Juan Muntaner y García i un tercer Al Duque de San Fernando a més d'un madrigal. Als fons Ayamans de la biblioteca Bartomeu March, es troben tres quadernets dels seus poemes juntament amb altres que se suposen del seu germà Josep i del seu nebot Pasqual Felip, a més de la seva correspondència i del volum manuscrit que pareix coin-

⁹ Aquesta està composta per la correspondència dels segles XVIII i XIX, fonamentalment la que va de entre 1788 i 1831, un paquet de Poesies, entre les que abunden les fulles separades i uns plec amb diferents cal·ligrafies, dels quals destacaria la de Marià Antoni, el manuscrit Bover degut que quasi amb tota seguretat és el que Bover utilitzà per a les seves transcripcions de la poesia del poeta a la *Biblioteca de Escritores Baleares* i, finalment, la documentació notarial, militar i administrativa.

¹⁰ Conté 96 carpetes de manuscrits de les quals destacaria les dues de poesies castellanes del segle XVIII, les dues de Marià Antoni Togores, les 3 de León i Roque Carnicer i la de Gabriel Josep Rosselló.

per a iniciar-ho. Nosaltres hem cercat les notes que del poeta assenyalam a partir de la lectura dels seus poemes. Així, doncs, la nostra investigació està limitada per la comprensió dels poemes, i fonamentalment els poemes del manuscrit Bover de la biblioteca de Bartomeu March. Recordem aquestes notes: La primera, els vagits amorosos i més endavant, la il·lusió de tardor. En segon lloc, la seva amistat amb Joan Muntaner i Garcia i Juan Bautista Arriaza. En tercer, els seus valors patriòtics i els principis socials. En quart, la vena heroica.

Marià Antoni Togores nasqué el 26 de juliol de 1769 i morí en les planures de Cuarte, prop de València, en el combat de dia 27 de juny de 1808, com a capità del regiment de dragons de Numància

Segons la correspondència del Fons Ayamans, existent a la Biblioteca Bartomeu March, Marià Antoni data les seves cartes a Cartagena des de 1788 a 1791. L'any 91, quasi íntegrament des del vaixell San Antonio a Mazalquivir, o Mars-el-Kebir, situada en el golf d'Orà. El 92 escriví cartes des de Palma, i sostengué correspondència amb Joan Muntaner i Garcia durant quasi tot aquest any des de Cartagena a Madrid. Escriví des del xabec Gamo, des de Cartagena, i des d'Alacant. Durant la guerra de 1793-95 contra França va estar a les naus San Antonio, al bergantí San Lino sobre les costes de França i Catalunya. Era tinent de fragata quan demanà el trasllat de l'Armada a Artilleria, i durant el terratrèmol d'Orà de l'any 1790, és en aquella ciutat, al davant d'una bateria de terra. Entre 1800 i 1802, data la seva correspondència des de Madrid, on es troba al front dels interessos de la família que pledeja per a aclarir els litigis a través dels quals aconseguirà el títol de comte de Ayamans, que ostentarà el seu germà Josep. Allí freqüentà els cercles literaris i culturals de la cort. A partir de prop de 1803, ens parla de la seva "cara sorella" Tania. A Orihuela, el 1805, rep la notícia de la mort de sa mare. El 1805, continua a Orihuela. Bé. Visqué 39 anys, dels quals la meitat, a partir dels vint, els passà a la Península, amb no gaire freqüents visites a l'illa d'uns mesos de duració.

Iniciem aquí les referències epistolars que tenen a veure amb el seus temes poètics.

JOSEP TOGORES I SANGLADA.

Per a conèixer Marià Antoni no ens queda més remei que analitzar els seus amics, i la correspondència que amb ells va mantenir, documentació la més vital que he trobat. L'interlocutor més pròxim i constant és el seu germà Josep a qui confia tots els seus secrets i de qui es queixa que no li escrigui amb l'assiduïtat que ell espera. *Puede ser que llegue a molestarte el escribirte tantas veces sobre el mismo asunto*, li diu en carta del 17 de maig de 1791.

Tu silencio tan largo / mi querido Pepito / me llenan de tristeza, / me causa desvarío, hi afegeix a l'*Anacreòntica* del manuscrit Bover.

Josep de Togores i Sanglada, comte d'Ayamans,¹⁴ nasqué a 1767 i morí a 1831.

¹⁴ Son pare Antoni Togores i Net era cosí directe del vuitè comte de Ayamans, Miquel Marià Togores i Cotoner que morí el 1794. Entre Josep, el primogènit de la família, i el títol pareix que s'hi

Inicià Josep Togores i Sanglada, la carrera militar molt jove. Estudià al Seminari de Nobles de València. La seva capacitat de governant, que sens dubte tenia, i la inquietud natural davant la vida pública el dugueren a pertànyer a la Societat Econòmica d'Amics del País, a intervenir a la guerra contra França de 1793 a 1795 i durant la de la Independència, a pertànyer com a vocal a la Junta Central i després a fer-se càrrec de la governació militar de Balears.

L'episodi més rellevant i descrit amb detall de la vida de Marià Antoni fou el del despertar de la passió amorosa als 17 anys, i sols a ell li hi confessà. L'amor silenciós i delicat, despertà les tempestes quan ella - Filis literària - decidí, tal volta per falta de decisió de Marià - de la qual es lamentarà en diverses ocasions - o simplement de vocació al matrimoni d'ell mateix, entrar a un convent i pronunciar els vots. Les cartes del 14 de març de 1789, i sobre tot, la del 15 de agost de 1791 son imprescindibles per a comprendre-li aquesta passió.

nada me dices de un asunto, que conociendo tu mi corazón, no puedes menos de pensar que para mí, es el mas interesante que pueda imaginarse. Es imposible que quando me escribías la ultima que he recibido no hubiese por lo menos indicios de que iba a eclipsarse enteramente el Sol de mi Emisferio. Se que hablo con quien sabe los mas ocultos arcanos de mi pecho por lo que no tengo el menor reparo en soltar estas expresiones. Supe por una embarcación que llevo hace 5 días que se consagro al mejor de los Esposos, aquella que, sin embargo, de no ser muy hermosa, tuvo, para mí, un atractivo, que la primera vez que la vi, me la apasionó de tal modo, que cinco años no han sido bastantes a desarraigar de mi corazón un afecto, que carecía de toda esperanza. Diome la noticia una señora, y fue preciso valerme de toda mi filosófica presencia de espíritu para disimular la intensa turbación que me causaba. No me asombré de que hubiese tomado tan acertada resolución pues como a fiel observador, tras de sus mas leves miradas, encontré siempre en ella, un fondo de virtud superior, aun a su misma viveza.

El 5 de Agost del mateix any, és encara més explícit, relatant-nos amb detalls les circumstàncies d'aquesta passió.

Tu ves mejor que nadie que a los diez y seys años de edad empecé a nutrir este afecto incomparable. Que entonces vivía en el centro de la misma familia que tiene la gloria de haber adornado al mundo con un sugeto tan digno de la admiración, como el amor de todos. Que no permitiéndome mi situación el casarme quise tener oculto un cariño tan tierno, temiendo que si lo declaraba, y era correspondido, espondría al dulce objeto de mis ansias a las fatales consecuencias de un matrimonio desgraciado; y que si hubiese podido inspirarle los mismos sentimientos que me animaban, me esponía a morir a impulsos de mis insufrible desconsuelo. Que

proporcionaba el estrecho enlace de nuestras familias, me ofrecía todos los días y a todas horas, ocasiones en que el más indiferente hubiera tal vez, vertido alguna expresión amorosa ... (i més endavant concreta): Especialmente el día que me despedí para venir a tomar esta carrera. ¡Ah este día estará siempre gravado en mi corazón! Comí allí, al levantarnos de la mesa fuimos a su cuarto. El balcón estaba medio abierto, encima de la mesa había una estatua de San Pascual Baylón, adornada con una guirnalda de flores. Me parece que la estoy viendo ir recorriendo con sus manos angelicales, esta misma guirnalda, y ofrecerme al mismo tiempo, la más tierna amistad, que se puede tener inocentemente entre parientes. ¡Quantas veces yo dando vueltas a un libro que estaba encima de una papelera, empecé un discurso en francés, y sin saber como lo acabé en español. ¡Ah mi fiel corazón me estaba diciendo que aquella era la última vez que debía verla!¹⁵

En els poemes, la jove es dirà Filis, i la passió per ella romandrà viva certs anys. Li dedica el sonet 12, *Al día del santo de F. estando ya en clausura*; el 13, *A una señorita á quien amó en extremo, no osó decirselo, y se metió monja inpensadamente, ignorando que hubiera quien la adorase*; i el 14, *Fatigada lamentación en la ausencia interminable de Filis, monja de repente*; a més d'un madrigal i altres referències.

Convé recordar que aquestes titulacions apareixen en el manuscrit Bover, el qual es dedica sols a enumerar-los en les pàgines corresponents, i a titular-los a l'índex, com es fa en les restants còpies.

A més de Filis, acaba per aparèixer Clori (ANA) a un poema de tres dècimes, com a substituïda seva:

A mi Filis he olvidado / a ti servirte deseo / pues las gracias que en ti veo / mi cabeza han trastornado.

A aquesta mateixa Ana, dedica un poema de 17 lires titulat *¿ Qué es esto, Clori... ?* A més apareixen noms femenins com Teresa i Lesbia; però sols hem pogut trobar documentat el nom de Filis, i identificar el nom d'Ana amb el de Clori, aparegut en les composicions ja amb un ja amb altre.

Entre els dos germans regnà sempre una harmonia i cordialitat exemplars. Es vera que els ambients en què visqueren configuraren i separaren les seves maneres de pensar. Podem parlar d'una visió catalanista i una altra castellanista de Mallorca ? Ho deix a posteriors investigacions. Però és cert que tant un com l'altre mantingueren encesa les flames de la família i de Mallorca, que els va unir sempre.

15

Val la pena recordar aquest altre fragment de la mateixa carta: ... *El que ha llevado esta conducta en seys años de veheméntísima pasión, con unos obstáculos tan leves, ¿ profanaría un templo ? ¿ escalará las murallas de un claustro ? ¿ Finestará la habitación alegre del Dios vivo ? ¿ Pervertirá mandaderos, hará hablar puertas, oír tornos y ver paredes ? ¿ Dará ocasión a que se reze y se lea vocalmente, a que se equivoque el incienso sagrado con el profano ? No por cierto, aun quando la Religión no me lo prohibiese, mi desinteresado amor que siempre me ha hecho preferir el bien de F - Filis - al propio me obligaría a contenerme. ...*

JOAN MUNTANER GARCIA.

Un altre personatge amb el que va sostenir correspondència molt interessant fou Joan Muntaner Garcia. L'amistat de tots dos data de la joventut. La correspondència¹⁶ amb ell és freqüent, a través de la qual es proposaren un projecte de reflexió que varen anar complint amb certa regularitat. Joan Muntaner Garcia, llatínia, erudit, canonge de la catedral de Palma, vicari general en temps del bisbe Nadal i proposat, el 1807 com a arquebisbe de San Juan de León de Caracas, Veneçuela, càrrec al qual renuncià, nasqué a Palma a 1766; era doncs dos anys més vell que Marià Antoni. Probablement estudiaren junts. Des de 1789 a 1794, viu a Madrid, i des d'allí rebé vuit cartes de Marià Antoni entre octubre i novembre de l'any 92 sobre temes sempre greus i transcendents; acabada aquesta etapa i nomenat canonge, s'apagaria la flama epistolar.

La utilitat pública - havia dit Jovellanos citant Horaci - pot pròpiament considerar-se com la mare de la justícia i l'equitat.

Joan Muntaner viu a Mallorca des de 1794, i forma part de la Societat Econòmica Mallorquina, i substitueix al bisbe Nadal com a Vicari General que és de la diòcesis. Positivament, durant el període de 1801 a 1808 està a Mallorca. Així que és de suposar que coneixeria Jovellanos per les mateixes raons que Josep Togores.

Marià Antoni li escriu, des de Cartagena, el 9 d' Octubre de 1788, exposant-li els més nobles pensaments, propis de la sensibilitat del devuit que hauria asimilat Jovellanos.

Deseo sus adelantamientos de vmd. - li diu -, como los míos propios, porque amo a los sabios y, si vmd. no lo es, por lo menos tiene muy buenas disposiciones para serlo. Nada hay más hermoso, nada más amable, nada más digno de alabanza que la sabiduría unida con la virtud. Esta es muy difícil de hallar, sin aquella. Apliquémonos pues, adquiramos aquella, para conseguir ésta. y hechos sabios y virtuosos, seamos útiles a nuestra amada Patria; acordemos al Mundo, porque puede que lo tenga olvidado, que ella es capaz, como todas las otras, de producir hijos que la ilustren con las armas, con las letras y con las virtudes. No es nuestra propia conveniencia la que nos debe mover, O mi querido amigo, el esplendor, el lustre, la fama de nuestra amada Patria es quien debe hacernos trabajar incesantemente para sacarla del olvido en que yace injustamente sepultada. Vmd., en el corto tiempo que hace que falta de ella, no puede dejar de haber notado el poco aprecio que se hace de Mallorca. Esto sin duda proviene de los poquísimos mallorquines que se ven brillar...

¹⁶ El gènere epistolar era comú a l'època, i una manera de comunicar-se avui a punt de desaparèixer. La ingent quantitat de cartes de Marià Togores son fidel exponent de la seva passió per la correspondència; i igualment les queixes al silenci o tardança de les seves corresponents. En aquest sentit està la de Joan Muntaner. Maria del Carme BOSCH I JUAN: "Joan Muntaner, llatínia", *Mallorca i el món clàssic*, I, Palma, 199x 17-70

I a la del 2 d'octubre del 92, des de Barcelona, es reafirma

... en lo que ya he propuesto otra vez. A saber, que se elija un asunto sobre el que podamos discurrir ambos y este tratado en nuestras cartas con la propiedad que permite el gusto que sentimos uno y otro en la correspondencia epistolar, nos pondrá al abrigo de fomentar nuestra vanidad y amor propio y al mismo tiempo podrá servirnos de mucha instrucción.

L'octava quarta del manuscrit Bover insisteix en aquest tema:

Estudiemos, hagámonos famosos / seamos a la patria (Mallorca) provechosos.

I ho repeteix al sonet quart del mateix manuscrit dedicat al seu tercer i últim germà, Mateu. Acaba el sonet:

De hacer tu obligación, se siempre amante / lograrás ser de todos estimado / y que al cielo tu nombre se levante.

Jovellanos, per la seva part, a l'epístola *A Bermudo, sobre los vanos deseos y estudios de los hombres*¹⁷ també, ple del pensament del divuit i coincidents l'asturià i els mallorquins, aconsella:

Perfecciona tu ser y serás sabio; / ilustra tu razón para que se alce / a la verdad eterna, y purifica / tu corazón, para que la ame y la siga. / Estúdiate a ti mismo, pero busca / la luz del Hacedor.

Serás sabio y feliz - segueix dient - si eres virtuoso / que la verdad y la virtud son uno.

I acaba: *Lo demás, viento, vanidad, miseria.*

I tot això escrit a Mallorca, el 1807, és encara més desenvolupat amb el següent del mateix període que pertany a la *Memoria para la Instrucción Pública*:

*La vida del hombre es breve, y más breve todavía el período que puede destinarse a la instrucción. Por tanto, cualquier cosa que pueda conducir a economizar sus momentos, cualquiera que facilite los medios de la instrucción, debe buscarse ansiosamente por cuantos se interesan en la pública prosperidad dependiente de ella.*¹⁸

¹⁷ POLB, JOHN H.R: *La Poesía del Siglo XVIII* Editorial Castalia. Madrid 1979, 188-196, versos 268-273, 293-294 y 301.

¹⁸ JOVELLANOS, GASPARD DE: "Memoria...", 57.

JUAN BAUTISTA ARRIAZA.

Juan Bautista Arriaza (1770-1837) va compondre elegies, odes heroiques, poesia eròtica, jocosos i satíriques; però les que immortalitzen el seu nom foren els seus cants patriòtics *El Dos de Mayo de 1808*, *La Profecía del Pirineo*, *Los Defensores de la Patria* i el *Himno a la Victoria*. Per a nosaltres, a més d'aquestes concomitàncies amb el nostre poeta, ens interessa el llibre titulat *Ensayos Poéticos*¹⁹ en el qual apareixen molts dels poemes que componen el manuscrit de la biblioteca La Real del qual per equivocació pareix que es dona a Marià Antoni l'autoria. L'amistat dels dos amics està documentada al principi de la seva arribada a Cartagena. Allí li dedica Togores el sonet titulat *A su amigo dn. Juan de Arriaza, alférez de fragata de la Real Armada* on elogia les seves aptituds poètiques en termes com:

*Quan honroso le fuera al Mantuano (Virgili) / con que gusto
aceptara Garcilaso / de Juan Arriaza en el Parnaso / el advento que
allá logra ufano.*

Sense que ens recolzem en majors coneixements que el paral·lelisme amb les graduacions militars actuals, creiem que el grau d'alferes devia d'atorgar-se als cadets a edat jove, que és la que tindrien els dos amics; si bé Togores era un any major.

Més tard apareix la complanta que diu, referint-se a un tema tan car a Togores com la amistat:

*Aquella amistat pura / que unía nuestros pechos / y en que te
complaças / Mi querido Arriaza te conservo. / Si acaso recibiste /
en el famoso puerto / de Málaga, mi carta / estás convencido de mi
afecto.*

En aquest tema insisteix en poemes dedicats a Muntaner.

Tenim notícies de la relació entre els dos poetes per alguns poemes dedicats a Togores. El del manuscrit de La Real, per exemple, a més d'un altre a una fulla separada que pertany a la carpeta 26, titulada *Poesías* de la biblioteca B.March, en el quals es tornen els elogis:

*Lleno de gloria, en alas de Pegaso / tocando alegre el lírico
instrumento / subes, Togores, a ocupar tu asiento / en la difícil
cumbre del Parnaso.*

El poema, que duu l'encapçalament de *Soneto de Arriaza* pareix copiat posteriorment, i fa sospitar l'orgull que un poeta famós dedicàs elogis al mallorquí. Al manuscrit Bover, estan documentats dos sonets, una complanta i un poema de 26 octaves reals dedicats a Arriaza.

¹⁹ ARRIAZA, J.B.: Id. Diu en el pròleg: *las presento tales como las produjo mi juvenil entusiasmo, sin corrección alguna (.....) El título de 'Ensayos Poéticos' manifiesta bien el verdadero aspecto, baxo el qual desea el Autor se miren sus producciones; y el adorno y la belleza de la edición, el deseo de hacerlas, á lo menos en esta parte, dignas de sus suscriptores*

La relació amb Joaquim Josep de Almendralejo, duc de San Fernando, Pedro de Alcántara Portillo i Molina, i Maria del Pilar Chacón pareix que tampoc va ser epistolar, sinó simplement personal i, els seus poemes, de circumstàncies.

FRA VICENTE MARTINEZ COLOMER.

Fra Vicente Martínez Colomer fou *maestro de latinidad y poética* de Marià Antoni, segons un sonet del qual en parlarem. Pertanyia al Seminario de Nobles de la Companyia de Jesús de València. Devien ser deixebles predilectes Togores i Arriaza per la correspondència epistolar i poètica que amb ells mantingué.

... leí con mucho gusto y agradecimiento la de vm. y en especial los dos sonetos insertados en ella. Y al considerar la bondad de vm. y de su amigo y compañero, en tomarse el empeño de aplaudir, y honrar mi égloga tal cual sea; oí al rubio Apolo que me dictaba éste:

*Los sonetos, que miras destinados / para aplaudir, y honrar tu Poesía, / De dos amigos son, los que algún día / Serán entre Poetas numerados...*²⁰

No tenim tampoc la carta que escriviren els dos amics al seu professor; però al manuscrit Bover, numerat amb el número u, hi ha el sonet que Togores li dedicà. I copiat a un manuscrit dels sonets de Togores hi ha el titulat *De don Juan de Arriaza su amigo y compañero á una égloga que compuso don Tomás Martínez maestro del autor de latinidad y poética*.

El professor, en carta del 15 de febrer de 1790, poc abans que Togores sortís cap a Orà a bord de la nau San Antonio, li analitza el sonet, a la vegada que ens dóna notícies de la perspectiva d'aquell seminari. I d'ell li analitza els versos 1, 4, 5 amb tres versos més de la seva ègloga, per a nosaltres, desconeguda. Diu Així:

En el soneto de vmd. cuya censura me pedía, està bien la invención y entusiasmo, esto es, la idea y concepto, que contiene, y el modo poético de explicarlo. La locución es elegante, quiero decir, pura y clara, que son las dos cosas que forman lo que se llama elegancia en el lengauje. La rima, que es lo mismo que consonancia, està conforme a la ley del soneto. Por lo cual en estas tres cosas, que son muy principales en toda composición poética española, no tengo que reprehender. Però no debo disimular algunas otras cosas algo defectuosas.

Primeramente lo que llamamos número del verso, que es la sonoridad, armonía, y cadencia, tiene algún defecto en algunos versos.

Otro vicio puede tener la composición Poética, que es la inverosimilitud, y este (aunque Vm. quizá no convendra en esto conmigo) es el mayor de su soneto; porque por un exceso de su buen afecto, y atención le hace decir a Apolo, que Martínez es segundo Garcí-Laso, que està sentado en su trono, recibiendo los aplausos de su corte, lo que seguramente no diría Apolo, aunque viviese en nuestro tiempo. Però este defecto atribuyámoslo a la buena voluntad, y bondad de Vm. y no a la ignorancia del arte Poética, ni poco destreza en su práctica.

Fins aquí el que ens interessa de l'epístola i del mestre Martínez.

LA DESFETA D'ORÀ I ELS TERRATREMOLS.

A la guerra d'Orà, Marià Antoni era artiller. Demanà Togoies probablement trasllat de l'Armada al cos d'Artilleria. Lo cert és que, el 1790, va ser destinat a Orà, en les operacions que acabaren amb la dependència d'aquesta ciutat respecta d'Espanya. A principis del segle XVI ens havíem presentats a les costes els espanyols i ens havíem apoderat el 1505 de Mars-el-Kebir, - Mazalquivir - i en 1509 d'Orà, comandats pel cardenal Cisneros. Vençuts el 1708 i tornats a Orà el 1732, l'evacuació definitiva es realitzà el 1790 a conseqüència d'un terratrèmol, caient en poder dels turcs. El terratrèmol degué impressionar Marià Antoni qui no desaprovà l'ocasió d'escriure un cant de germanor i d'aprofitar el motiu poèticament.

... los Moros se han empeñado en tornar a Orán. Todos los días los vemos en las alturas de los montes que forman este puerto. Han hecho en las subidas de ellos algunos caminos que al parecer no pueden haberse abierto con otro fin mas que el de montar Artilleria en las cumbres, lo que si se verifica, este fondeadero será inútil hasta que logremos la satisfacción de desbaratarles sus baterías con las lanchas cañoneras y bombarderas. Dos Moros de guerra que se pasaron 3 días hace, aseguran que en entrando la próxima luna vienen a batir estas Plazas, los Beyes de Marcara y de Titere, con un numerosísimo ejército, 50 cañones y 8 morteros que se ha desembarcado en Arseo. Cinco días hace que se sintió un terremoto bastante fuerte. Si al tiempo de el ataque repite, y derriba las fortificaciones, que es lo único que ha resistido hasta ahora, se puede temer a los enemigos...

A aquests fets dedica el sonet 5, *Hallándome en Orán después del terremoto primero del año 90. A los días de Carlos IV hizo el siguiente soneto; el 7, A la muerte de un oficial de infantería en la guerra de Orán, después del gran terremoto del año 90; i un altre no inclòs en el manuscrit Bover, titulat A la fama con motivo de los preludios de guerra el año 1790, a més d'una composició de 32 tercets encadenats, on diu:*

Los horrores, las penas, el quebranto / Que ofrecen á la vista las ruinas / De la mísera Orán, ponen espanto.

ANÀLISI DE LA POESIA DE MARIÀ ANTONI TOGORES EN EL MANUSCRIT BOVER.

Totes les dades fins aquí enumerades hem dit que servien per a augmentar el coneixement, la imatge del nostre poeta. Coneixem la seva passió epistolar, el seu amor de joventut, la seva vehement i noble inquietud pel bé públic i per la ignorada Mallorca; coneixem els seus amics i un poc l'ambient històric, familiar i militar que li va tocar viure. I tot això ho hem vist reflectit en la seva poesia.

Crec que no acabariem bé el nostre propòsit si no ens aturàssim un moment a analitzar l'art que el va ocupar tants anys i no li posàssim l'atenció que es mereix, encara que sigui en un sol dels aspectes ja assenyalats - l'harmonia o la composició - per a estimar, només allò que diu, que ho sabem, sinó com ho diu.

El Manuscrit Bover de la biblioteca Bartomeu March consta de 22 composicions de diferent extensió - quintetes, epigramas, romanços, cartes, octaves, tercets, etc. - i 22 sonets. Ja hem dit que és una representació de la seva poesia en general, i que està varies vegades copiada en distints manuscrits.

La poesia de Marià Togores podem dir, per a concloure la nostra disertació, que segueix els cànons d'un neoclassicisme ple. M'atreviria a dir que aquest poemari pertany a l'època de joventut. Tots els fets analitzats dels poemes fan referència a l'època entre 1784 i 1795: L'amor a Filis, 1784; el terratrèmol d'Orà, 1790; la correspondència amb Joan Muntaner se centra sobre tot en els primers anys del darrer decenni del segle XVIII; i l'amistat amb Arriaza, resumeix fets de l'època d'aprenentatge amb fra Vicente Martínez. Per altra part, tampoc apareix cap signe que recordi el Romanticisme: el nocturn, el paisatge, la subjectivitat del jo. Tot segueix en el *decorum* neoclassicista sense desbordament de sentiments, en l'objectivitat metòdica amb la qual fra Vicente Martínez s'enfronta amb els poemes: sonoritat, harmonia i cadència, i la composició (versemblant, inversemblant).²¹

²¹ Es curiós el *Romance Heroico* perquè el mateix heroisme de què parla es va transformant en el heroisme amorós. Pareix que va dirigit al de la carta, - 26 octaves reals - A D. Juan Bautista Arriaza on es fa reflexió sobre el estado / a que te ha reducido tu gran pena". Segueix: "Halleme, sin saber por donde envuelto / en los brazos del Sueño, sorprendido / como cuando volar quiere un gilguero / y en las redes se encuentra prisionero. / Soñé ver un camino dilatado..." i en ell va veure "un hombre de figura muy airosa / Vi que con el traje de la Francia / vestía, injustamente hoy admitido; / Sino que con hispánica arrogancia / iba de fuertes armas defendido / ... Aquest era Ercilla, l'autor de l'Araucana. Li presenta Mart, el deu de la Guerra. *Mírome pues, el Dios, con ceño fiero / Y con voz, aunque horrisona, agradable, / Dijo: ... Te juro, si sigues con esmero / El arte de la guerra formidable / Que serás general esclarecido / y de tus enemigos muy temido...* Li pregunta al deu per a desimpresionar cul se desea / a un amigo, que estando enamorado / Se mira de su dueño abandonado. I la resposta contundent és *El medio más prudente me parece / Que olvide enteramente estos amores - li diu a Arriaza - Y apartándose de Ercilla de mi lado, / Disperté y vi que todo era soñado.* Què té d'heroic el romanç ? Parla del desamor.

Idò li diu que: *La estrella que poco hace te iluminaba / Y á quien sacrificabas tus deseos / luego que te dexo en obscura noche / Se vino á iluminar este emisferio... Yo la pedí un minué a tu Lisi hermosa. / Yo condescendido al instante á mi ruego / tuve el gusto de estar secretando.* I així continua expressant les evolucions d'aquesta extraordinària relació marina amb l' *estrella*, amb la Lisi d'Arriaza. I acaba amb un exabrupte per a consolar al seu amic: *He sabido que aquí se encuentra un xefe / De aquestos, que es el tercero / Que deseando conquistar a Lisi / para ella pone en planta muchos medios.*

La més delicada de totes les composicions de Togores és l'*Anacreòntica trastornada*.

L'obra ensenya la relació entre Amintas - personatge virgilià, exemple d'home feliç - i Albano - personatge garcilasià, i que és el que sofreix el desdeny de l'estimada, com sofrí Salicio el de Galatea -. Així és Albano - Togores - qui es dirigeix a l'home feliç - el seu amic i casi desconegut per a mi, Maroto -. *Tú que de aquel divino / portento de hermosura / fuiste correspondido / ... Consuela a tu amigo / que llora unas memorias - Tal volta recorda encara Filis - Consuela Amintas mfo / A tu infeliz Albano.*

Aquesta composició apareix a la carta del 20 de febrer de 1791, des de la nau San Antonio a Mazalquivir, i dirigida al seu germà Josep.

Querido Pepito: Ayer te envié, por la fragata Brígida, una porción considerable de desatinos. Hoy estoy algo más cuerdo, pero no tanto que no haya escrito, á Maroto, una Anacreòntica, que respira la misma tristeza. Ahí va, dime tu parecer sobre ella, pues es la primera que he compuesto en mi vida.

I dirigint-se a Maroto, apareix una nota a peu de pàgina en aquests termes:

Maroto, compara mis verdaderos sentimientos. Tú solo lo sabes a fondo. Quanto me estrecha esto contigo.

A l'anacreòntica copiada en la carta, Amintas passa per Maroto, i Albano, després de certs dubtes, per Togores.

Val la pena escoltar-la:

ANACREONTICA TRASTORNADA

*Feliz Amintas mio,
A quien la madre Venus,
el tierno Cupidillo
Han sido favorables.
Tu, que desde el principio
Que penetraste el pecho
A aquel flechero impio,
Cantaste la victoria;
Tu, que de aquel divino
Portento de hermosura,
Fuiste correspondido
Desde el primer instante;
Pues que en el un pozo vivo
Encuentras de alegría,
Consuela a tu amigo*

I acaba: *Esto es quanto jo, Brantano infelice ! ! De tu variable Lisi decir puedo. Afegint: procura olvidarla / Por más que tu pasión llegue al extremo. L'amor y l'Armada, sinó la guerra, s'uneixen per a aquesta composició. Aquest romanç està compost per 26 tercets encadenats.*

*Que llora unas memorias;
Consuela, Amintas mio,
A tu infeliz Albano
Que está tan afligido
Que no parece el que era.
Así tu enternecido
Hijo y su dulce madre
Te vivan muchos siglos
Colmados de fortuna.
Y en el Cielo propicio,
Te sea eternamente;
Y nunca tu destino,
A mi destino, iguale.*

Crec que el conjunt de la composició, atenent als criteris de Vicente Martínez, permeten descobrir en ella encerts feliços i sorprenents.

Gràcies.

RESUM

Text de la conferència impartida a la Societat Arqueològica Lul·liana amb motiu dels actes commemoratius de Jovellanos. L'autor dedica la seva atenció a la figura de Marià Antoni Togores, la seva biografia de militar il·lustrat, escriptor de reconeguda vàlua i un dels personatges més interessants de la vida mallorquina de l'època. Les persones del seu entorn familiar i amical estan glossades breument a partir del intens intercanvi epistolar que es produí entre Marià Antoni i els companys i amics generacionals. El present estudi suposa una revisió completa del que coneixíem a través de Bover, a partir de l'anàlisi puntual dels escrits originals fins ara conservats.

ABSTRACT

Text of the lecture imparted at the *Societat Arqueològica Lul·liana* (*Archeological Society Lul-ilana*) on the occasion of the memorial acts of Jovellanos. The autor dedicates his attention to the figure of Marià Antoni Togores, his biography as a military man enlightened, as a writer of recognized value, stating in short that he was one of the most interesting characters of Majorcan life at that time. His relatives and friends are briefly annotated after the intensive epistolary interchange which took place between Marià Antoni and the generation companions and friends. The present study implies a complete revision of the one we knew through Bover, from the reliable analysis of the original writings preserved up to now.